

1819 - 1919 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Seyyahlar Biyografi - Bibliyografya Notları -II-

ADGER, JOHN BAILEY (1810-1899) AMERİKALI
Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldığı süre: 1834-1846^{*,**}

Frank Fokke FERWERDA

Presbiteryen tanrıbilimci, öğretim üyesi, Ermeniler hakkında geniş bilgiye sahip olan ayrıklı bir bilginle: John Baily Adger ile karşı karşıyayız. Çoğunluğu, New England'ı oluşturan eyaletlerde doğmuş olan meslektaşlarının aksine, Adger 1810 yılında Güney Carolina'nın Charleston liman şehrinde dünyaya gelir. Kendisini meslektaşlarından farklı kılan bir başka etken de ABCFM¹ vâizlerinin çoğunlukla geçim sıkıntısı çeken, hatta yoksul denebilecek ailelerin çocukları olmalarına karşın, Adger'in ticaretle uğraşan varlıklı bir aileden gelmesidir. Şehrin oldukça hali vakti yerinde fertlerinden sayılan bir bankacının ikinci oğlu olan John'un gerek ilköğretim yıllarını, gerekse gençliğinde içinde bulunduğu çevreyi göz önünde tuttuğumuzda, ileride İzmirli Ermeniler arasında misyonerlik yapacağı öngörülemezdi.

Adger ilkin, New York eyaletindeki Union College of Schenectady'de lise öğrenimini yapmak için doğduğu şehirden ayrılır. 1828'de okulu bitirir ve dine yönelip Princeton Semineri'ne yazılır. 1833 yılında tanrıbilimden diplomasını alır. Kısa bir süre sonra Elizabeth Keith Shrewsbury ile evlenir ve yeni evliler, misyonerlik şevkiyle John'un ABCFM tarafından atandığı İzmir'e gitmek üzere 2 Ağustos 1834'te Boston'a

* Metinlerde özel adlardan önce görülecek (x) işareti, bu kişi veya kurumların daha sonra ayrı bir yazı konusu olacağını göstermektedir. Yazılar dipnota boğmamak ve okunuşunu ağırlaştırmamak için bu yöntem seçilmiştir.

** Bu makalenin Türkçe nihai biçimini Paris'te yaşayan bir Türk dostuma borçluyum ve makaleyi Frank-Erkan'a armağan ediyorum. Makalemi Türkçe yazarak bana yardımcı olan dostlarıma da teşekkür ederim.

¹ American Board of Commissioners for Foreign Missions.

gelirler. Kendilerini İzmir'e götürecek olan gemide Adgerlerden başka saygıdeğer J. L. Merrick², misyoner Samuel R. Houston ve eşi³, Kıbrıs'a gitmekte olan Lorenzo W. Pease - Lucinda Leonard çifti⁴ olmak üzere, beş misyoner daha bulunmaktadır. İki buçuk ay süren bitmez tükenmez bir yolculuktan sonra 25 Ekim 1834'te İzmir'e vardıklarında, ABCFM'in temsilcileri saygıdeğer (x)Daniel Temple ve eşi, misyonun basımcısı (x)Homan Hallock ve Adger çiftini evlerinde misafir edecek olan (x)Josiah Brewer-Emilia Field çifti tarafından çok candan karşılanırlar.

ABCFM Adger'i, Osmanlı döneminde bu liman şehrinde yaşayanların önemli bir kesimini oluşturan Ermenilere yönelik Protestan misyon çalışmaları yapmakla görevlendirmiştir. Yeni öğrendiği Ermenice ve Türkçe bilgisi iyicene ilerlediğinde, misyonerin başlıca uğraşı, İncil'in ve dinsel broşürlerin Türkçe'ye çevrilmesi ve Ermeni alfabesine göre dizilip yayımlanması olur. Bu çalışmanın yanı sıra, 1838'de British and Foreign Bible Society'nin isteği üzerine, ilk önce Papaz Johannes Zohrab'ın⁵ çağcıl

2 James Lyman Merrick 1803 yılında Monson'da (Massachusetts) doğdu. 1830'da Amherst Koleji'nden, 1833'de de Princeton Tanrıbilim Semineri'nden diploma aldı. 1834'de Charleston'da misyoner-papaz olarak kutsanıp, ABCFM tarafından İran'a atandı. 2 Ağustos 1834'te Adger çiftiyle beraber Boston'dan hareket edip, Tebriz'e ancak 1835 Ağustosunda varabildi. ABD'ne döneceği 1846 yılına kadar Tebriz, Siraz, Urmiye misyonlarında çalıştı. 1852-1857 yıllarında Amherst Koleji'nde Doğu Edebiyatı dersleri verdi. American Oriental Society üyesi olan Merrick, 1866'da Amherst'te öldü. Bıraktığı eserler arasında Fars yazar Mohammed Bekir bin Mohammed Taki el-Meclisî'nin (1627-1699) Hz. Muhammet'in hayatı'nın çevirisi (Bkz. Merrick, 1847.) "South Carolina Historical Society" kitaplığında korunan, arkadaşı William Moultrie Reid'e yazdığı, misyonerlerin yaşam koşullarını ve Alman meslektaşlarıyla ilgili ilginç ayrıntıları içeren 28 Ocak 1836 (Tebriz) tarihli 60 sayfalık bir mektup.

3 Presbiteryen papaz ve misyoner Samuel Rutherford Houston (1806-1887), Philadelphia'da bir sağır-dilsizler okulunda öğretmenlik yaptıktan sonra, tanrıbilimi öğrenimini tamamladı. 1834'te papaz olup, eşi Mary Russell Rowland'la birlikte Yunan Misyonu'na atandı. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Yunanlılar tarafından Areopolis adı verilen Many/Mani'deki Çimboz kasabasına yerleşmeden önce, bazılarına misyoner George William Leyburn (1809-1875) ve eşinin de katıldığı uzun yolculuklar yapılırlar. İlk erkek çocukları Rutherford Rowland İzmir'de, kızları Catherine Elizabeth de Arcopolis'te dünyaya geldi. 1839'da, aynı yıl içinde Samuel, Pire'de kızını, Mısır'da da eşini kaybetti. Natural Bridge'e (Virginia) döndü ve ikinci evliliğini kendisini dokuz çocuk babası yapacak olan Mary Parks Paxton'la yaptı. 1887'ye kadar da papaz ve öğretmen olarak Virginia'da yaşadı. Özellikle Sakız Adası olmak üzere Yunanistan'a ve Anadolu'ya yaptığı yolculuklarla ilgili izlenimleri, 1841-43, Leyburn'ler tarafından kaleme alınan ve değerli bir kaynak olan Yunanistan yolculuğu günlüğü "Samuel Rutherford Houston Family Papers" arasında, Louisiana Eyalet Üniversitesi Kitaplığı'nın "Özel Koleksiyon" bölümünde saklanmaktadır. John Bailey Adger, (x)Rufus Anderson, (x)Jonas King, (x)Elias Riggs, George William Leyburn ve daha birçok önemli kişilerle mektuplaşmalarını içeren "S. R. Houston Family Papers" adını taşıyan bir başka koleksiyon da Kuzey Carolina'daki Durham Üniversitesi Kitaplığı'nda saklanmaktadır.

4 Pease zatürcüden kurtulamayıp, 28 Ağustos 1839'da Kıbrıs'ta ölmüştür.

5 Merkezi Venedik'te bulunan Miğiteryan Tarikatı'nın üyesi olan Ermeni tanrıbilimci ve dil bilgini Papaz Hovhannes Zohrapyan 1756 yılında İstanbul'da doğmuş, 1829'da Paris yakınındaki Louvre kasabasında

Ermenice'ye çevirdiği Dört İncil'i baştan sona büyük bir dikkatle gözden geçirip düzelttikten sonra, yeni bir çeviri olarak basıma sunar. 1841'de basılan bu çeviriyi, 1842 yılında Yeni Ahit/Yeni Antlaşma'nın tamamının baskısı izleyecektir. 1843 yılında ise, Adger'in İstanbul'dan (x)Harrison Grey Otis Dwight ve (x)Henry Augustus Homes ile beraber yaptıkları titiz bir ortak çalışmanın ürünü olan çevirinin son şekli yayımlanır. Bu çalışmada İzmir'deki misyoner Daniel Temple'in çabalarını da unutmamak gerekir.⁶ 1842'de "The Westminster Catechism"⁷in⁷ kısaltılmış bir Türkçe çevirisi ve John Bünyan'ın ünlü "The Pilgrims Progress"⁸ı Ermeni alfabesi ile dizilip, Türkçe olarak yayımlanır.⁸

Cordially yours
John D. Kieffer

ölmüştür. 1805 yılında İncil'i çağcıl Ermenice'ye çevirmiş, bu ilk çeviri, doğubilimci ve Ermeni dili uzmanı [Antoine] Jean Saint Martin, 1791-1832, tarafından düzeltilmiş ve 1825'te, masrafları "British and Foreign Bible Society" tarafından

karşılansarak, ünlü doğubilimci Jean Daniel Kieffer (1767-1833) yönetiminde Paris'te yayımlanmıştır.

6 Kutsal Kitap çevirilerinin tarih sırası ve çevirmenleri ile ilgili bilgi için : (Bkz Darlow, 1911.) 1837 yılından itibaren aralarında ünlü (x)Homan Hallock'un bulunduğu üç basımcı ve üç çevirmen ile çalışan İzmir'deki basımevinde, hem çağcıl Yunanca, hem çağcıl Ermenice, hem de Türkçe çeviriler yapıp, Rum, Ermeni ve Arap harfleriyle basılmıştır! Yalnız 1842 yılında 100.000'den fazla sayfa'nın baskısı yapılmıştır. (Bkz : Anderson, 1872.) (Bu yapıt ABCFM'in 1872 yılına dek tüm yayınlarının bir listesini içermektedir.)

7 Catechism : Din Kuralları Kitabı, İlmihal.

8 Mistik (gizemci) İngiliz John Bünyan (1628-1688) çok ünlü yapıtı "The Pilgrim's Progress"ın birinci cildini 1678'de, ikinci cildini de 1684'te yayımlamıştır. Yapıtın hemen hemen tüm dillerde sayısız yeni baskıları bulunmaktadır. Adger'in kaleminden çıkan ilk Türkçe çevirinin izini bulamadık. Buna karşın 1864 yılında, basımcı Harutyun Minasyan, İstanbul'da Ermeni harfleriyle Türkçe olarak : "Hristiyan Yolculuğu; Bu Dünyadan Gelecek Dünyaya" adı altında kitabını yeniden yayımlamıştır. Çevirmenin adı bilinmiyor; Minasyan'ın kendisi de olabilir. Eser 1881'de yeniden yayımlanmıştır. (Bkz Stepanian, 1985.) 1905 Yılında Türkçe bir baskı daha yapılmıştır. Sümen'de (Bulgaristan) Johannes Avetaryan (doğumu: 1861) adında birinin çevirip yayımladığı "Yolcunun Azimeti, Bu Dünyadan Gelecek Dünyaya" başlıklı eserin bir nüshası Boğaziçi Üniversitesi Kitaplığı'nda bulunmaktadır. "Hacc Yolunda; Bu Dünyadan Öteki Dünyaya" (İstanbul, Selamet Matbaası: 1932 : In-12°: 461 sayfa) başlığı altında Mustafa Necati'nin yeni Türkçe çevirisi Ankara Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu çeviri aynı başlıkla 1967 yılında İstanbul'da yeniden basılmıştır: Redhouse Yayınevi, 1967 : In-12°: 384 sayfa. Başka bir Türkçe çeviri:

1837 yılının Eylül sonu, Ekim başında İzmir'de yapılacak olan misyonerler toplantısında Adger'ler ve Temple'lar, Brewer çifti ile birlikte Yunanistan'dan Saygıdeğer (x)Jonas King ve (x)Elias Riggs'i,⁹ İstanbul'dan Saygıdeğer Harrison Grey Otis Dwight'i ve Beyrut'tan, eşi o sıralarda rahatsız olan Saygıdeğer(x) Eli Smith'i ağırlamaktan kıvanç duyacaklardır. Kışları şehrin Frenk mahallesinde oturan Adger'ler yaz aylarını Bornova'da geçirirler ve 1 haziran 1835'te ilk çocukları James, 2 haziran 1836'da da ikinci oğulları Robert William Bornova'da dünyaya gelir. Devrin zor yaşam koşulları; olumsuz sağlık kuralları, tedavi yoksunluğu ve 15 nisan, arkasından 4 haziran 1837'de art arda yitirilen iki bebek... Ne denli acı veren bir görünüm. Çocuklar Buca'da, Adger'lere geldikten sonra 30 Eylül 1836'da veremden ölen Mrs. Eli Smith'in yanı başında toprağa verilir.

4 Eylül 1837'de Adger ailesinin Sarah Anne adını verdikleri bir kızları olur. 1838 Nisan'ında ise turizm yapacak zaman ve cesaret bulup, Havari Yuhanna'nın, Kutsal Kitap'ın son bölümü olan Vahiy/Esinleme'sinde sözünü ettiği "Asya'nın Yedi Kilisesi"nin vaktiyle bulunduğu şehirleri dolaşırlar.¹⁰ Geziyle ilgili izlenimleri Haziran 1839 tarihli "*Missionary Herald*"ta bulunmaktadır.

1839 yazında John'un ana babasının, yanlarında kızlarından ikisi ve oğulları William da olmak üzere İngiltere'ye gelmeleri üzerine, haziran sonunda John ve eşi de aileye katılmaya karar verirler. Kızları Sarah Anne'in Rum dadısını da beraberlerinde götürmek istediklerinde ise, bir grup Rum, başlarında papazlar, dadının Amerika'ya götürülüp Protestan yapılacağını ileri sürüp Adger'leri suçlayarak olay çıkarırlar! Eşi (Elena Kurtoviç) Ermeni olan¹¹ ve misyonerleri hiç sevmeyen Amerika Birleşik

"*Mümin Yolculuğu*", İstanbul, American Board Neşriyat Dairesi: 1961: 99 sayfa. Bu çeviri Nurhan Acar ve Paul Nilson tarafından yapılmıştır. Kısaltılmış bir biçimde yayımlandığını sanıyoruz. Bünyamin Candemir tarafından Türkçe'ye çevrilen yeni bir baskı: "*İnanlının Yolculuğu; Yerusalem Yolculuğu*". İstanbul: Doyum Matbaası: 1987: In-12° : 248 sayfa.

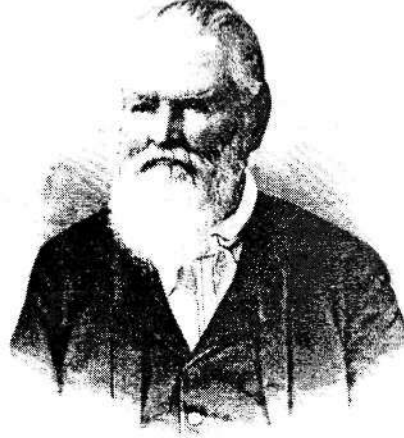
9 Riggs çifti 1838'de Yunanistan'dan ayrılıp İzmir'e yerleşmiş, 1853 yılında da İstanbul'daki Ermeni Misyonu'na katılmak üzere İzmir'den ayrılmışlardır.

10 Sözü edilen Asya'nın Yedi Kilisesi Smyrna/İzmir, Pergamon/Bergama, Philadelphia/Alaşehir, Thyateira/Akhisar, Laodikeia/Eskihisar-Denizli, Ephesos/Ayasuluk-Selçuk ve Sardes/Sart Mustafa olup, bugün bile, özellikle İngilizce konuşan Hıristiyan hacılar tarafından, hem dinsel hem arkeolojik bakımdan yararlanmak amacıyla ziyaret edilmektedir. (Bkz.: Umar, 1993.)

11 Mayıs 1835'te İzmir'i ziyaret eden ve bizlere ilginç, sürükleyici bir betimleme olan bir eser bırakan Amerikalı yazar ve gezgin John Lloyd Stephens'e (1805-1852) göre. (Bkz Stephens, 1839) Kurtoviç adı ile ilgili yapılan araştırmalar sonuçsuz kalmıştır. İzmir'de "Rue des Ateliers"de bir dükkân işleten ve Ovid Kurtoviç (1855-1906) adını taşıyan bir ressam mevcuttur, ama aynı aileden olduklarını kanıtlayan en ufak bir belge bulunmamaktadır. (Portreler ve manzara resimleri yapmış, Londra ve Brighton'da sergilemiştir.) Kurtoviç daha çok bir Rus ismini andırmakta olduğundan, Stephens'in bir yanlışlık yaptığı kanısına varıp, Offley'nin eşinin kökeniyle ilgili olarak Rum-Ortodoks'u okumanızı salık veriyoruz.

Devletleri konsolosu David Offley¹² ise, olay çıkaranları desteklemektedir!

Adger'ler Avrupa'ya doğru yola koyulduklarında, önce zorunlu olarak Malta adasında uzun bir süre karantinaya alınırlar, sonra Marsilya üzerinden yolcu arabasıyla Lyon'a, gemi ile Chalons'a doğru çıkıp, ilkin Paris'e, sonra da Le Havre'ya ulaşırlar. Manş denizini de geçtikten sonra, en nihayet Birmingham'a gitmek için Londra'da trene binerler. Böylesine uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, 9 Eylül 1838'de kızları Sarah Anne'i de kaybederler! Adger'in ailesi Amerika Birleşik Devletleri'ne döneceği zaman, John, eşinin de onlara katılıp, dördüncü çocuğunu emin şartlar içinde dünyaya getirmesinin daha uygun olacağına karar verir. Böylece 7 Şubat 1839'de John Bailey Adger Junior Charleston'da dünyaya gözlerini açar. John senior yalnız olarak

*Centennially printed
John Bailey Adger*

12 Konsolos David Offley, 1779'da Philadelphia'da Quakers adını taşıyan Protestan mezhebine bağlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Batı Virginia eyaletinin küçük bir şehri olan Charlestown'da - bugün Wellsburg adını taşımaktadır - posta müdürlüğü yapan Offley'nin 31 Mart 1800'de, daha ileriki yıllarda boşanacağı Miss Mary Anne Creer ile evlendiğini biliyoruz. 1811 yılında ticarete atılmaya karar verip, İzmir'e gelmiş, "Woodmas & Offley" tecimevini kurmuştur. Resmî olarak İzmir'e yerleşmiş olan ilk Amerikalı olup, 4 Mayıs 1819 tarihinde Elena Kurtoviç'le evlenmiş ve kısa zamanda, özellikle afyon ticareti sayesinde, şaşırtıcı bir servete sahip olmuştur! O dönemde Amerikalı tüccarlar "British Levant Company" himayesinde çalışmak zorundadırlar; 1826 yılında David Offley, Akdeniz'de bulunan Amerikan filotillası komutanı Komodor John Rogers'la birlikte, ilk kez British Levant Company dışında bir Osmanlı-Amerikan ticaret anlaşmasının yapılabilmesi için girişimde bulunup, Osmanlılarla çok gizli tutulan bir görüşmenin zemini hazırlamıştır. 1828/29 yıllarında, o dönemin Akdeniz'deki Amerikan filosu başkomutanı Komodor James Biddle (1783-1848) ve kendisi gibi ticaretle uğraşan Charles Rhind'le beraber Babiâli ile ABD arasında, bir yıl sonra geçerli olacak bir anlaşma protokolünün imzalanmasını sağlamıştır. (9 Mayıs 1830.) (Bkz.: Erol, 1988 ve Long, 1917.) Offley 1832'de İzmir'e Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu olarak atanmış ve 1838'de ölmüştür. Bornova'daki görkemli konağı daha ileride Giraud ailesi tarafından alınmış, konsolosluk makamı ise büyük oğlu David W. Offley'e, 1848 yılından 1862'e kadar da ortanca oğlu Edward S. Offley'e geçmiştir. (Bkz.: Paullin, 1910. Long, 1917. Stoyanova, 1989.) Aynı dönemde İzmir'e yerleşmiş olan tüccar Charles Rhind ise, 1822 yılından itibaren, New York Eyaletinin başkenti Albany'de bulunan "North River Steam Company"nin acentesi ve temsilcisi olmuştur, 1829'da konsolos olarak Odessa'ya atanmıştır. (Bkz.: Stoyanova, 1989.)

İzmir'e döner - Rum dâdıyla beraber - ve eşinin, baldızı Maria Shrewsbury ile birlikte Liverpool'e gelmesi için 15 ay bekler; onları alıp İzmir'e getirmek için tekrar İngiltere'ye gider. 1840 Nisan'ında, üç Amerikalı, bir de çocuk, buharlı bir gemi ile İzmir'e varırlar ve John Junior, haziran ayında Saygıdeğer (x)Elias Riggs tarafından vaftiz edilir. Bir sonraki yılın 1 Ocak'ında da, Buca'da, kızları Elisabeth Keith dünyaya gelir ve Saygıdeğer (x)Henry John Van Lennep tarafından vaftiz edilir.

1841 yılının nisan ayında Adger'ler yörenin tüm misyonerlerinin yıllık toplantısında bulunmak üzere İstanbul'a hareket ederler. John, son bir kez gözden geçirilmesi için, İncil'in çağcıl Ermenice çevirisinin provalarını da yanında götürür. Ne yazık ki sağlık sorunları Adger ailesinin peşini bırakmamaktadır. Bindığı eşekten düştüğünde yaralanan sol dizi yüzünden John, aylardan beri acı çekmektedir. Çocuklara, Trabzon'da misyonerlik yapan meslektaşı Papaz Thompson'un çocuklarından su çiçeği bulaşmıştır. Çocuklardan az sonra, anne de aynı hastalığı kapar. Tüm bu felaket zinciri yetmiyormuş gibi, bu kez de Adger çiçek hastalığına tutulur, İstanbul'un kavurucu sıcağında iyi kötü tedavi edilip, konuk olduğu Saygıdeğer (x)Harrison Grey Otis Dwight'in evinde kırk gün boyunca ateşler içinde yanar ve ancak Eylül sonunda ayağa kalkabilip, Saygıdeğer (x)Henry Augustus Homes'la birlikte Bursa'ya gezmeye giderler.

1841'in ekiminde ailece İzmir'e döner ve 1842 yazını geçirmek için yeniden Bornova'ya yerleşirler. John, çevirmenler ile basımcılar arasında yaptığı çalışmaları sürdürürebilmek için, her gün at sırtında şehre iner. 1851'de yöreyi ziyaret etmiş olan bir diğer İngiliz gezgine, Papas Henry Christmas'a göre, İzmir'i varoşlarına bağlayan yollar dahil tüm yöre, düşsel güzelliklerle dolu bir görünüm sunmaktadır.¹³ Adger çifti Bornova'daki konaklarında, ileride Suriye'de ABCFM için misyonerlik yapacak olan, American Bible Society'nin Ortadoğu temsilcisi (x)Simeon Howard Calhoun'u, (1804-1875) aynı zamanda da, hem son derece sevimli buldukları, hem de hayranlık duydukları şairiyetçi bir şahsiyeti : dilbilimci, özellikle doğu dinsel yazıları uzmanı Anglikan papazı (x)Solomon Cesar Malan'ı (1812-1894), misafir ederler.¹⁴ Adger, anılarında, oldukça

13 Klasisizm'e bağlı, madeni para ve madalya meraklısı olan Saygıdeğer Henry Christmas (1811-1868) 1851 baharında Ortadoğu'ya varıp geleneksel - daha önce sözünü ettiğimiz - Asya'nın Yedi Kilisesi'ni ziyaret amacıyla gezisine başlar. Bizlere Efes, Menderes Magnisası, Aydın, Sultan Hisar, Nazili, Sarayköy, Menemen, Bergama, Akhisar, Soma, Kırkağaç, Sart, Alaşehir, Denizli, Honaz ve İzmir ile ilgili esprili ve esin dolu bir tarzda betimlediği çok hoş gezi anıları bırakmıştır. Özellikle İzmir'i betimlemesi çok yarar ve büyük bir önem taşımaktadır. (Bkz.: Christmas; 1851.)

14 İsviçre asıllı bu ileri zekâlı dil ve doğubilimci, suluboya resimler de yapan parlak bir ressam olan Solomon Cesar Malan, bizlere, yanında açıklamalar da olmak üzere, Ermeni, Gürcü, Kıpti, Habeş vb. dillerinden İngilizce'ye çevrilmiş dinsel yazıları içeren 60'dan fazla eser bırakmıştır! 1842 yılında Yakındoğu'ya yaptığı uzun yolculuğu anlatan eseri : "Three Months in the Holy Land" başlığı altında: "Journal of Sacred Literature" dergisinde yayımlanmıştır. (N° XIV, Ocak 1855, sayfa 310-331; N°II, Temmuz 1855, s. 245-267, N° III, Ekim 1855, s. 15-48, N° IV, Ocak 1856, s. 326-350, N° V, Nisan

değişik ufukların insanları olan bu iki Protestanın yer yer sertleşen tartışmalarını bizlere aktarmaktadır.

Adger'in yakın dostları arasında, İzmir'deki İngiltere Konsolosluğunda özel papaz olarak görevli olan W. B. Lewis'i de görmekteyiz.¹⁵ Oysa, Adger'ler 1770'den beri İzmir'de yerleşmiş ve Bornova'da komşuları olan bir İngiliz ailesi Barker'larla da yakın dostturlar. (1823'te, daha o sıralarda İzmir Bible Society'yi yeniden ele alması ile tanınan Benjamin Barker, uzun yıllar "British and Foreign Bible Society"nin Balkanlar temsilcisi olmuştur, İncil'in ilkin 1840, sonra da 1850 yıllarında çağcıl Bulgar dilinde yayımlanması da Barker'in desteğiyle gerçekleşecektir.¹⁶)

Adger'ler 1842-1843 kışını Bornova'da geçirirler, 22 martta kızları Anna Maria doğar ve Saygıdeğer Simeon Howard Calhoun tarafından vaftiz edilir. 1843-44 kışında ise, yanında Saygıdeğer Dr. (x)Joel Hawes'la birlikte "Board"un yazmanlarından (x)Rufus Anderson teftişe gelir. Bu teftiş önemli sonuçlara gebedir. Rum camiasında başarılı olamadığı gerekçesiyle, İzmir Misyonu Rum Kolu'nun faaliyetine son verilecektir. Alınan karar, Daniel Temple'in istifasını vermesine yol açar ve Temple üzülmek üzere işini bırakıp, eşiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne döner. Elias Riggs'e ise, bundan böyle çalışmalarını Ermeni camiasına yöneltmesi rica edilir ve 1853 yılında İstanbul'a yollanır.¹⁷

1844 yılının mart ayında, Anderson (ve Hawes) Lübnan ve Filistin'e yapacakları teftiş gezisinin hazırlıklarına giriştiklerinde, Anderson'un ısrarla davet etmesi üzerine Adger'ler de geziye katılmaya karar verirler. (Bu arada unutmamamız gereken bir husus

1856, s. 77-114, N° VII, Ekim 1856, s. 17-35, N° XI, Ekim 1857, s. 273-294.) Hayat hikâyesi, oğlu Saygıdeğer Arthur Noel Malan tarafından kaleme alınmıştır. (Bkz Malan, 1897.) Malan iki kez İzmir'de kalmıştır. Yol arkadaşı olan Saygıdeğer J. H. Armstrong'un kaleminden, İzmir Karantinası'ndaki yaşam koşullarını anlatan eğlendirici bir betimleme, eserine ek olarak konulmuştur.

15 Cork (İrlanda) asıllı papaz W. B. Lewis'in misyoner papaz (x)Lewis Way'i izleyerek Lübnan'a gelmesiyle, Kutsal Topraklar'da Yahudiler arasında misyonerlik yapması için görevlendirilmesi bir olmuştur. Way sağlık sorunları yüzünden İngiltere'ye dönmek zorunda kaldığında, Beyrut'un arkalarında bulunan Antura Manastırının anahtarlarını Lewis'e teslim etmiştir. Bina Way tarafından Protestan misyonerlere kiralanmaktaydı (Bkz. Pliny Fisk, (x)Jonas King, (x)Joseph Wolff ve (x)Lewis Way'le ilgili notlar.) Lewis'in İzmir'e papaz olarak atanması dolayısıyla Lübnan'dan ayrıldığı tarih hakkında bilgimiz yok...

16 Bu çeviri, "Bulgar Yeniden Doğuş" hareketinin öncüsü Rilo Manastırı keşişi, daha çok Neofit Rilski adıyla anılan Neofitos Papa-Petros (1790-1881) tarafından, çağcıl Yunanca metinden hareket ederek yapılmıştır. Rilski, 1835'te Avrupa modelinden yola çıkarak tasarlanan ilk Bulgar Milli Okulu'nun da kurucusudur. Dizgi ve düzeltelerde Barker'e, Ayvalık Rum Akademisi'nde Öğrenim görmüş olan ve o dönemde İzmir'deki Rum Okulunda öğretmenlik yapan Bulgar Papaz Konstantin Fotinov (1800-1849) yardımcı olmuştur. Barker, aynı zamanda İzmir'de de basılıp yayımlanan (1842-1844) ve Bulgarca ilk aylık dergi sayılan Liyumposloviyenin de yayımcısı olmuştur. (Bkz: Darlow, 1911; Clogg, 1970; Koloğlu, Tanzimat'tan; Ortaçlı, Tanzimat'tan.; Serçe, 199.)

17 Tüm bu olaylar için bkz : Anderson, 1844.

da, Adger çiftinin şahsi bir servete sahip olmasıdır!) Aslında, İzmir'de oturan kızını görmeye gelmiş olan Papaz Hawes, Anderson'un bu teftiş gezisinden yararlanıp, Beyrut'u, Kudüs'ü ve Kutsal Topraklar'ı ziyaret eder.¹⁸ John Adger'e ise eşi, küçük kızı Anna Maria ve Anna Maria'nin dadısı eşlik etmektedir.

Mart sonunda buharlı bir gemi ile Beyrut'a gittiklerinde, Amerikalı misyoner William McClure Thomson¹⁹ ve eşi tarafından çok candan karşılanırlar ve küçücük kızları Anna Maria'yı dadısıyla birlikte Thomson'lara bırakırlar. Hac gezisine katılacak olanlar: John Bailey ve eşi; İzmir'de evlerinde kaldığı Adger'leri yakından tanıyan, iri yapılı Saygıdeğer Simeon Howard Calhoun; sportmen bir Miss Watkins;²⁰ gidecekleri yerler hakkında geniş bilgi sahibi olan, Adger'lerin dostu Saygıdeğer Eli Smith; tanrıbilim doktorası yapmış Hawes ve Anderson; ilginç bir kişiliği olan Doktor Henry Alfred DeForest ve eşi²¹ olmak üzere dokuz kişidir. Dokuzu da Doğu hakkında bilgi sahibi olan, at binen ve kendilerini bu gezi için hazır hissedenden kişilerdir! Ne yazık ki, Kudüs'e varana dek durmak bilmeyen şiddetli bir yağmur, önceden kararlaştırdıkları gibi geceleri çadırlarda geçirmelerini önler; pire ve tahtakurusu istilasına uğramış, sağlık kurallarının yanından bile geçmediği pis han odalarında geceleme zorunda kalırlar. Bütün bu aksiliğe rağmen, Sûr ve Sayda harabelerinden sonra bölgenin içlerine doğru yol alıp Taberiye Gölü'nü ve Kafernaum/Tell Hân'u görmeye giderler. Celile bölgesinden geçerek Nasıra'yı, Tur Dağı'nı, Samiriye/Sebastiye'yi de ziyaret edip Kudüs'e vardıklarında, ABCFM temsilcisi Lanneau ve eşi tarafından içtenlikle karşılanıp, en nihayet temiz bir konuta kavuşurlar. (Saygıdeğer John Francis Lanneau (1805-1867) Adger gibi Charleston'ludur. Eşi Julia Helena Gray'dir.)

18 Connecticut Eyaletindeki Hartford'un Congregationalist Kilisesinde Papaz olan Joel Hawes, 1789-1867, öğrenimi ünlü Andover Tanrıbilim Semineri'nde yapmıştır. Bıraktığı eser: gezi anılandır. (Bkz. Hawes, 1845.) 1821'de Hartford'ta doğan kızı Mary Elisabeth Hawes, Eylül 1843'te, İzmir doğumlu Amerikalı Misyoner (x)Henry John Van Lennep'in ikinci eşi olup Türkiye'ye gelmiş. 1843-44 kışında büyük bir sevinçle babasını İzmir'de misafir etmiş, ardından İstanbul Semineri'nde görevlendirilmiş, 27 Eylül 1844'de ise aniden ölmüştür. Dr. Hawes ve Mrs. Louisa Fisher Hawes kızlarının anısına bir anılar kitabı yayımlatmışlar. (Bkz. Hawes, 1844; Hawes, 1848.)

19 Adger, anılarında bir yanlışlık yapıp, kendisinin yabancı misyona ilgi duymasına sebep olan kişi olarak, Princeton'dan çalışma arkadaşı Thompson'u göstermektedir. William McClure Thomson'un eşi Maria İtalyan asıllıdır. Maria, kocası Beyrut'ta İngiltere Konsolosu olan Peter Abbott'un ölümü üzerine 1834'de, kendisi gibi ilk eşini kaybetmiş olan William McClure Thomson ile evlenmiştir.

20 Ne yazık ki günümüze dek Miss Watkins ile ilgili hiçbir bilgiye sahip değiliz.

21 Doktor DeForest 1814'te Watertown'da (Connecticut) doğmuş, up öğrenimini Yale Medical School'da yapıp, 1837 yılında diploma almıştır. 1840'da Catherine Sedgewick ile evlenmiş, 1841'de ABCFM tarafından Suriye'ye "Tıp Misyoneri" olarak atanmış, Paris'te staj yaptıktan sonra 1842'de eşiyle beraber Beyrut'a yerleşmiştir. DeForest çifti Arapça'yı tam olarak öğrendiklerinde, Beyrut'ta genç kızlar için kurulan bir seminerin başına geçmişlerdir. Henry kanser hastalığı yüzünden 1854'te ABD'ye dönmek zorunda kalmış ve 1858'de Rochester'de (New York) ölmüştür. Beyrut'ta bir kaç kez konsolos vekilliği de yapmıştır. Çocukları olmayan DeForest çiftinin yayımlanmış hiçbir eserini bulamadık.

Kutsal Şehir’de geçirdikleri günler Ortodoks Paskalyası’na rast gelir. Merkad-ı İsa Kilisesi’nde bulunmak şansına sahip olmalarına rağmen Protestan ziyaretçilerin Rum ve Ermeni törenlerine bakışları hiç de olumlu değildir! ‘Saygı’dan söz edecek olursak, ‘saygı’ asayişini sağlamakla görevlendirilmiş kamçı Osmanlı muhafızları içindir! Kudüs civarlarında yaptıkları küçük gezintiler dışında, Ölü Deniz ve Eriha şehrine Türk muhafızları eşliğinde giderler! Bu arada grup ikiye ayrılır. Anderson, Hawes, Calhoun ve Smith Beyrut’a dönmeden önce Dürziler’in bulunduğu Hevrân bölgesine uğramak isterler. Geri kalan beş kişi ise, Kuzeye doğru hareket eder. Elli yıl sonra anılarını yazacak plan John Bailey Adger, ziyaret edilen yerler hakkında ayrıntılı bilgi vermekte biraz hasis davranmıştır. Görünüşe göre günlük tutmamıştır. Anımsadıkları, çiçeklerle bezenmiş Esdrelon/Zerin ovası ve hasarattan korunabilecekleri çadırlarda kalmalarını sağlayan nefis bahar havasından ibarettir. Adger’in az buçuk anlattığı tek yer, Romalılar tarafından yapılmış su kemerleri ve surlarla çevrili eski Sûr’un güneyinde bulunan ünlü Ras’ül Ayn pınarıdır²². Beyrut’a dönüş on gün alır. Mayıs başında İzmir’e vardıkları zaman, hemen evlerine kavuşamaz, bir ay karantinada kalırlar!

Adger’ler sonra John Bailey’nin çalışmalarına, Elisabeth Keith’in ise üç çocuğuna hasrettiği mutlu ve sakin günler geçirirler; az sonra Saygıdeğer papaz Thomas P. Johnson tarafından 6 Şubat 1845’te vaftiz edilmiş olan kızları Susan Dunlap da onlara katılır. Ne yazık ki bu mutlu buluşmadan az bir zaman sonra tifoya tutulan Mrs. Adger’in kız kardeşi Maria Shrewsbury’yi kaybederler. Maria Shrewsbury Hollanda Konsolosluğu’nun bahçesine gömülür.

Adger çalışmalarına devam eder ve 1845 yılı belki de İzmir ve İstanbul ekiplerinin gösterdikleri çabaların en fazla meyve verdiği bir yıl olur. Çağcıl Ermenice İncil en sonunda piyasaya çıkar. Hemen ardından da yine Saygıdeğer Papaz H. G. O. Dwight ile birlikte yaptıkları çalışmaların meyvesi olan yeni (modern) Ermenice’ye çevrilmiş Zebur sureleri. Adger aynı zamanda “Magazine of Usefull Knowledge” adlı belli sürelerde çıkan Ermenice bir derginin yayımcısı olup Andreas Varjabed ile de Aubigné’nin Almanya’daki Reform Tarihinin çevirisi üzerinde çalışmaktadır.²³

Gözlerinde ciddi bir rahatsızlık ve bitip tükenmeyen sıkıntılar Adger’i yormuştur. ABD’ye dönüp, hiç olmazsa bir yıl dinlenmek ister. Arzusu kabul edilir ve aile İzmir’den ayrılıp, ilkin İstanbul’a, sonra da Londra’ya varır. Adger İngiltere’nin başkentinde kendisi gibi Charleston’lu olan kayınbiraderi Thomas Smyth ile buluşur. Yeni kurulmuş olan “Evangelical Alliance”in elliden fazla Protestan mezhebinin temsil edildiği 800 delegenin katılacağı toplantısında bulunmak üzere hazırlanırlar. “Abolitionist”ler, esirleri olan “Güneylilerin” açılış töreninde bulunmalarının kabul edilemeyeceğini ileri sürerler.

22 Bkz : Baedeker, 1906.

23 Jean Henri Merle d’Aubigné’nin (1794-1872) en önemli eseri olan: “*The History of the Great Reformation of the Sixteenth Century in Germany, Switzerland, etc.*”

Uzlaşma zemini bulunmasına rağmen Adger çok sarsılmıştır. Ayrıca, esir sahibi kendisi değil, ancak eşinin ailesinde bulunmaktadır.

ABD'ye dönüşünde arkadaşı Rufus Anderson ile uzun uzun tartışırlar. Az sonra ise her şey açıklığa kavuşur. ABCFM İzmir'e dönmesine arzu etmemektedir!

Adger tüm bu tatsızlıklara rağmen misyonerliğini bırakmaz, bu kez de Afrika kökenli Amerikalılar arasında çalışmaya karar verir. Charleston Presbiteryen Kilisesi karaderili Amerikalılara yönelik bir "Camia" kurduğunda, John Adger bu topluluğun ilk papazı olur. Adger ailesi'nin cömertçe bağışları ile bir de kilise yapılır.

1857 yılından itibaren John Bailey Adger, Güney Carolina'nın başkenti Columbia'daki Presbiteryen Semineri'nde Kilise Tarihi dersleri verir. 3 Ocak 1899'da, oldukça ileri bir yaşta (89) Güney Carolina'daki Pendleton'da bulunan aile malikânesinde hayata gözlerini yumar.

Adger, ölümünden az önce, Richmond'da (Virginia) Presbyterian Committee of Publication tarafından yayımlanan "*My Life and Times*" (Hayatım ve Zamanlar) başlığı altında bir özyaşamöyküsü bırakmıştır. Türkiye'ye yalnız 140 sayfanın ayrıldığı, geri kalan bölümlerinde özellikle tarıbilimle ilgili tartışmaların yer aldığı 680 sayfalık bu koca eser, sadece 100 nüsha olarak 1998'de ve 2000'de olmak üzere iki kez yeniden yayımlanmıştır. John Bailey Adger yalnız misyonla ilgilenmemiştir. Bunu kanıtlamak amacıyla; "The Southern Agriculturist, Horticulturist and Registrar of Rural Affairs" dergisinde Adger'in kendi kaleminden çıkan kısa bir makaleyi belirtmek isteriz. (Cilt 4, makale N° 2, sayfa 59-61.): "*The Introduction of Muskmellon²⁴ and other Seeds from Asia.*"

Kaynakça:

- John Bailey Adger: "*My Life and Times, 1810-1899, by John B. Adger, DD.*": Richmond, Va.: The Presbyterian Committee of Publication : 1899 : In-8° : 681 Sayfa (!), 2 portre.
- John A. Garraty & Mark C. Carnes. (Yayıncılar): "*American National Biography.*": New York & Oxford: 1999.
- Lucian L. Knight.: "*Biographical Dictionary of Authors.*": New Orleans: 1910.
- Henry Alexander White.: "*Southern Presbyterian Leaders, with Portraits & Illustrations.*": New York: The Neale Publishing Company: 1911: In-8°: 476 sayfa.
- Ernest Trice Thompson.: "*Presbyterians in the South*": Richmond, Va : John Knox Press: 1963/73, 3 cilt.
- Ernest Trice Thompson.: "*Presbyterian Missions in the Southern States.*": Richmond, Va : Presbyterian Committee of Publication. : [1934] : In-8°: 6-15-281 sayfa.

²⁴ Bir kavun türü. Fransızca'sı Cantaloup.

- Henry Otis Dwight: “*The Centennial History of the American Bible Society.*”: New York: Macmillan Company : 1916 : In-8°: 605 sayfa, 2 Cilt. Portreler ve Fotoğraflar.
- William Canton: “*A History of the British and Foreign Bible Society.*” : London: John Murray: 1904-1910: 5 cilt :In-8°.
- Eric M. North : “*The Book of a Thousand Tongues, Being some Account of the Translation and the Publication of the Holy Scriptures into a Thousand Languages, with over elevenhundred Examples.*” London : Harper & Bros: 1938 : In-8°: 386 Sayfa.
- Peter Kawerau: “*Amerika und die Orientalischen Kirchen, Ursprung und Anfang der Amerikanischen Mission unter den Nationalkirchen Westasiens.*”: Berlin : Walter De Gruyter & Co.: 1958: In-8°: XI-772 Sayfa. (Arbeiten zur Kirchengeschichte N° 31.)
- Clifton Jackson Phillips: “*Protestant America and the Pagan World, the First Half Century of the ABCFM, 1810-1860.*” : Harvard: Harvard University Press: 1969: In-8°: VIII-370 Sayfa.
- Stephen Addisson Larrabée: “*Hellas Observed, the American Experience of Greece, 1775-1856.*”: New York: New York University Press: 1957: In-8°: XV-357 Sayfa, resimli, bir de harita.

Bibliyografya:

- Anderson, Rufus: “*Report to the Prudential Committee of the ABCFM of a Visit to the Missions in the Levant.*” : Boston: Printed for the Board : 1844 : In-8°: 54 sayfa.
- Anderson, Rufus: “*The History of the Missions of the ABCFM to the Oriental Churches.*”: Boston: The Congregational Publishing Society: 1872: In-8°: 2 cilt. (Diğer baskılar 1873 vb.) (Bu eser ABCFM’in 1872 yılına dek yayımladığı tüm baskıların bir listesini içermektedir!)
- Baedeker, Karl: “*Palestine et Syrie, avec les Routes Principales à Travers la Mesopotamie et la Babylonie.*”: Paris: Ollendorf: 1906 : sayfa 263 vs.
- Beyru, Rauf: “*19cu asırda İzmir’de Yaşam.*”: İstanbul, Literatür Yayıncılık: 2000: In-4°: VIII-443 sayfa.
- Christmas, Henry: “*The Shores and Islands of the Mediterranean, Including a Visit to the Seven Churches of Asia.*”: Londra: Richard Bentley: 1851: In-16: 3 cilt. (3cü cilt, sayfa 100-101: İzmir yöresi çok üstün bir güzelliğe sahiptir. Çevredeki köylerin çoğu, yalnız birbirleriyle ilgilenen ülkülerinin stilinde yaşamayı sürdüren Avrupalı tacirlerin oturma açısından ilgisini çekmez [...] Nereye baksak yepyeni güzellikler; yaprakların bolluğu, dağların lal renginin mükemmelliği, gökyüzünün açık mavisi [...] denizden esen serin rüzgârlar, ortalığı kaplayan binbir çiçek, yabanasının mırıltılı şarkısı...) (Burada Saygıdeğer Christmas’in bir başka eserini de belirtmek isteriz: “*The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan; a Brief Memoir of his Life and Reign, with Notices of the Country, its Army, Navy & Present Prospects.*” : London: Shaw: 1854: In-

- 8° : IX-148 sayfa. Ne yazık ki eseri inceleyemedik!)
Clogg, Richard.: “*The Foundation of the Smyrna Bible Society (1818).*” “*Mikrasiatika Chronika*” dergisinde, N° 14, Atina, 1970, In-4°. Sayfa 31-49.
T. H. Darlow & H. F. Moule.: “*Historical Catalogue of the Printed Editions of the Holy Scripture in the Library of the British and Foreign Bible Society, compiled by T. H. Darlow & H. F. Moule.*: London: 1911: In-4°. (Adger için Bkz. N° 1801, N° 1840, N° 1841, N° 1842.) (Barker için Bkz N° 2317 ve N° 2318.)
Erol, Mine.: “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları.*” : Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi: 1988: In-16°: 64 sayfa.
Hawes, Joel.: “*A Fathers Memorial of an Only Daughter: a Discourse Delivered in the First Church in Hartford, December 9th, 1844, on the Death of Mrs, Mary E. Van Lennep, Wife of Rev. Henry J. Van Lennep, Missionary to Turkey, who Died in Constantinople, September 27th 1844.*” : Hartford: D. B. Moseley: 1845: In-8°: VII-9-215 sayfa.
Hawes, Joel.: “*The Religion of the East, with Impressions of Foreign Travel*” : Hartford: Belknap & Hamersley: 1845: In-8°: 54 sayfa.
Hawes, Joel ve Hawes, Louisa. : “*Memoir of Mrs. Mary E. Van Lennep, only Daughter of the Rev. Joel Hames, and Wife of the Rev. Henry J. Van Lennep, Missionary in Turkey.*” : Hartford: Belknap & Hamersley: 1848: In-12°: XII-13-382 sayfa, bir de Portre. Yeni baskılar 1849,1850,1851 ve 1860. Çok nadir bir kitap! (Hawes çifti kızlarının anısına yayımlatmışlardır.)
Koloğlu, Orhan.: “*Türkçe Dışı Basın.*” : *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nde*, sayfa 98.
Long, David Forster.: “*The Sailor Diplomat; a Biography of Commodore James Biddle, 1783-1848.*” : Boston: Northeast University Press: 1917: In-8° : XVI-312 sayfa.
Malan, Arthur Noel. : “*Solomon Cesar Malan, DD., Memorial of his Life and Writings, by his Eldest Surviving Son.*” : Londra, John Murray: 1897: XIV-445 sayfa. (Portre ve yolculuklarında çizdiği krokilerden seçmelerle beraber.)
Merrick, James Lyman.: “*The Life and Religion of Mohammed as Contained in the Sheeah Tradition*” : Boston, Philips Sampson: 1847: In-8°: XV-483 sayfa. (Yeni baskı 1850.)
Ortaylı, İlber.: “*İzmir'de İlk Bulgar Gazetesi.*” : “*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nde*. Cilt 1, sayfa 108. Ve “*Balkanlarda Milliyetçilik.*” : “*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisinde*. Cilt 4, sayfa 1029.
Paullin, Charles Oscar.: “*Commodore John Rogers, Captain, Commodore, and Senior Officer of the American Navy, 1773-1838.*” : Cleveland : Clark : 1910 : Büyük In-8°: 434 sayfa. (Sayfa 327-358 Rogers'in Türkiye'deki diplomatik girişimleri.)
Paullin, Charles Oscar.: “*Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778-1883.*” : Baltimore: John Hopkins Press: 1912: In-8°: 380 sayfa. (Bölüm 5, sayfa 122-153:

"*The First American Treaty with Turkey.*")

Stepanian, A. A.: "*Bibliografia Knig na Turetskom Yazıke, Napisannih Armianskimi Bukvami*": Yerevan: 1985: In-8°: 278 sayfa. (N° 314 ve N° 481.)

Serçe, Erkan.: "*İzmir'de Kitapçılık, 1839-1928, Kitaplar, Kitapçılar, Matbaalar ve Kütüphaneler.*": Bornova/İzmir: Akademi Kitapevi: 1996: In-16°: 232 sayfa.

Stephens, John Lloyd.: "*Incidents of Travel in the Russian and Turkish Empires, By John Lloyd Stephens.*": Londra: Bentley: 1839: In-8°: 2 cilt.

Stoyanova, Svetlana.: "*List of US Consular Officers at the Balkans and in the Mediterranean Lands.*": Sofya: 1989: In-16°: 304 sayfa.

Umar, Bilge.: "*Türkiye'deki Tarihsel Adlar.*": İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993, In-8°, 865 sayfa.

TÜRK DİLLERİ ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 34

Series Editor / Yayınlayan

Mehmet Ölmez

A 14th-Century Archery Treatise in Mamluk-Kipchak

KİTĀB FĪ 'İLM AN-NUŞŞĀB

Memlûk Kıpçakçasıyla 14. yy.'da Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı

Kurtuluş Öztopçu

İstanbul • 2002

XII + 260 s.

Dağıtım

Sanat Kitabevi Karanfil Sok. Birlik İş Merkezi 5/60 Kızılay/ANKARA sanat@sanatkitabevi.com.tr posta@sanatkitabevi.com.tr www.sanatkitabevi.com.tr Tel. 312.418 62 03	Mehmet Ölmez Prof. Dr. Mehmet Ölmez Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Ed Fak. T.D.E. Bölümü Davutpaşa Yerleşim Birimi 34210 Esenler-İSTANBUL molmez@yildiz.edu.tr Tel. 90.212.449 16 27
---	---